

ביאורים

הקב"ה ברא מינים רבים של בעלי חיים ושל צמחים, וכל מין שונה מחברו. בשכלנו האנושי אנו יכולים להבין את סיבת הבריאה של חלק מהנבראים בלבד. החמור נברא לשמש את האדם בנשיאת משאותיו, והפרה מספקת חלב ובשרה נאכל. הירקות נבראו לאכילה וצמחים מסוימים נבראו לשם רפואה. אולם המין האנושי טרם גילה מהי תכלית הבריאה של כל מין ומין מבעלי החיים והצמחים. איננו יודעים להצביע על תפקידם של כל מיני היתושים והעשבים השונים.

במצב זה של חוסר ידיעה, עומדות בפנינו שתי אפשרויות. האפשרות הפשוטה יותר היא להסיק על פי שכלנו, שאכן אין תפקיד לכל נברא. לעומת גישה זו השמה את שכל האדם במרכז, עומדת גישה חז"ל שמדריכה אותנו בדרך אחרת. על אף חוסר ההבנה שלנו, עלינו להתמלא בענווה ולהכריז "מה רבו מעשיך ה' כלם פְּחֶכְמָה עֲשִׂיתָ" [תהילים קד, כד]. מתוך ענווה זו לימדו אותנו חז"ל כי "כל מה שברא הקב"ה בעולמו, לא ברא דבר לבטלה" [שבת עז:]. אף שאיננו יודעים לפרט את תפקידה של כל חיה, הרמב"ם מבאר שכל הנבראים נבראו לתועלת האדם, שכן הוא תכלית הבריאה. הראיה לכך היא שבכל דור אנו מגלים שימושים במיני צמחים ובעלי חיים שעד אותו זמן לא נודעה תועלתם. מכך ניתן להסיק שגם בשאר המינים יש תועלות לבני האדם, העתידות להתגלות במשך השנים. לכאורה ניתן היה להקשות על מסקנה זו, שכן יש בעולם צמחים רעילים המזיקים לאדם! אולם הרמב"ם שהיה גם רופא במקצועו, מבאר שאף בצמחים הרעילים ניתן להשתמש לצורכי רפואה. כדוגמה מעשית לכך ניתן לציין את סם ה'אופיום' שצריכה לא מבוקרת ממנו עלולה לגרום למוות, ומהווה כיום מרכיב בתרופות לשיכוך כאבים.

בהמשך הפרק, ימשיך הרמב"ם בחקירת תפקיד האדם, ומתוך כך יבאר את מאמר חז"ל שאין לו לקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה.

הרחבות

• תכלית אחת לכל הנמצאים

בשביל הָאָדָם לְבַדּוֹ. בתקופה הקדומה האמינו באלים רבים. אמונה זו מביאה לתפיסה הרואה מטרות רבות לעולם. לעומת זאת, כאשר נקודת המוצא היא אמונה באל אחד, מסתבר שגם תהיה תכלית אחת לעולם, ומסתבר שתכלית זו טובבת סביב בחיר היצורים - האדם.

• האם הרמב"ם נמשך אחרי הפילוסופיה

בשביל הָאָדָם לְבַדּוֹ. היו שטענו כי הרמב"ם נמשך אחרי הפילוסופיה לדעות הסותרות את התורה. הרב קוק הפריך טענות אלו על ידי שלוש הוכחות: א. בכל כתבי הרמב"ם אין דבר אחד הסותר את התורה: "שלא הלך בעיניים עצומות אחרי אריסטו..." ב. הרי עינינו רואות כיצד בשלושה יסודות של הפילוסופיה הרמב"ם חלק על הפילוסופים ללא כל פחד: "הנבואה... יסוד חידוש העולם... יסוד ההשגחה הפרטית..." ג. כיוון שנחלקו ביסודות, ממילא ברור שגם בביטויים המשותפים לרמב"ם עם הפילוסופיה - תוכן הביטויים שונה באופן מהותי. גם בהקשר לנושא שלנו, תכלית העולם והאדם (ובמיוחד למרכיבות השכל שהרמב"ם ירחיב בה מיד), מסביר הרב קוק שיש הבדל תהומי ביניהם. למרות שלפי שניהם החכמה היא התכלית והמעשים הם אמצעים להשגחה, אצל הרמב"ם הם אמצעים מוכרחים שלא ניתן לוותר עליהם. השלמות בקיום התורה והמצוות היא הדרך הבלעדית להגיע לחכמה האלוהית [מאמרי הראיה עמ' 105].

שאלות לדין

האם אין לבריאה בפני עצמה ערך חשוב, ללא קשר לאדם? מה ניתן ללמוד מכך? מהי באמת התועלת שיש לאדם מן הנחשים הארסיים? האם שאלה כזו אמורה להעסיק אותנו?

לעילוי נשמת גדעון (גרי) בן פרץ ז"ל

אף על דֶּרֶךְ כָּלֵל יֵשׁ לְדַעַת: שֶׁכֵּל הַנְּמַצָּאִים שֶׁתַּחַת גִּלְגַּל הַיָּרֵחַ נִמְצָאוּ בְּשִׁבִיל הָאָדָם לְבַדּוֹ. וכל מיני החיות: יש מהם - למאכלו, כצאן ויבקר וזולתם. ויש מהם לתועלתו בזולת המאכלים, כמו החמור - לשאת עליו מה שלא יוכל להוליך בידו; והסוסים - להגיע בהם מהלך דרך רחוקה בימים מועטים. ומהם - מינים שלא נדע להם תועלת; ויש בהם תועלת לאדם, ולא יכיר אותה. וכן האילנות והצמחים: מהם - למאכלו, ומהם - לרפאתו ממחלותיו. וכן העשבים ושאר המינים. וכל מה שתמצא מן החיות והצמחים שאין להם תועלת ואין בהם מזון - לפי מחשבתך - דע, שהדבר הוא לחלשת שכלנו. ואי אפשר לכל עשב ולכל פרי, ולכל מין מבעלי החיים - מן הפילים עד התולעים - שלא יהיה בהם תועלת לאדם. והמופת על זה - שהרי בכל דור ודור יגלו לנו עשבים ומיני פרות שלא נגלו לקדמונינו, ויש בהם תועלות גדולות. ואין ביכלת אדם להיות דעתו כוללת תועלות כל צמחי הארץ. ואולם נגלה ענינם בדרך הנסיון על הדורות החולפים. אבל אם תאמר: מדוע נבראו הסמים הממיתים, כגון: עשב הנקרא: 'פיש' ו'עשב הדם' אשר ימות בהם האדם ואין בהם תועלת? ראוי לה לדעת - שיש בהם תועלות: שאם ימיתו בעת שיאכלו אותם, לא ימיתו בעת שיחבשו בהם על-גבי הגוף. וכשתפיר כי תועלת גדולה יש לאדם באפעה ובנחשים - קל וחמר כמה שהם מועטים מהם בהזק.

התכלית בשביל האדם

